

Jacek Puchalski

Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii

Uniwersytet Warszawski

e-mail: jacek.puchalski@interia.pl

[*Dzieje książki i prasy: przegląd badań za lata 2013–2015: praca zbiorowa / pod red. Bernardety Iwańskiej-Cieślik i Elżbiety Pokorzyńskiej przy współpracy Zdzisława Kropidłowskiego i Dariusza Spychały, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2017, 391 ss.*

DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/0860-7435.26.07>

W minionym roku ukazał się kolejny, trzeci już tom¹ zawierający przegląd studiów księgo- i prasoznawczych, prowadzonych przez badaczy z Łodzi, Bydgoszczy, Gdańska, Kielc, Torunia, Białegostoku, Zielonej Góry i Krakowa, a przedstawionych w trakcie III Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Z dziejów książki i prasy. Przegląd badań za lata 2013–2015”, zorganizowanej 27 listopada 2015 r. przez Zakład Historii Książki i Bibliotek Katedry Informacji Naukowej i Bibliologii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

Na wydawnictwo składa się dwadzieścia artykułów różnej objętości, poprzedzonych *Wprowadzeniem* autorstwa Zdzisława Kropidłowskiego (s. 7–8), obejmujących szerokie spektrum zagadnień – od historycznych po problema-

¹ Poprzednie tomy – *Studia z dziejów książki i prasy: przegląd badań za lata 2007–2010: praca zbiorowa* (Kropidłowski i in., 2010); *Studia z dziejów książki, prasy i bibliotek: stan badań za lata 2010–2013: praca zbiorowa*, (Kropidłowski & Spychała, 2014) – również ukazały się w Wydawnictwie Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

tykę współczesną. Można wśród nich wyróżnić trzy bloki tematyczne. Pierwszy stanowią teksty poświęcone historii książki i bibliotek, drugi, zajmujący się dziejami i współczesnością prasy oraz trzeci, najmniejszy objętościowo, prezentuje zagadnienia z zakresu współczesnego rynku książki i bibliotekarstwa naukowego.

Zgodnie ze swoimi zainteresowaniami skupię się tutaj na pierwszym bloku artykułów, który otwiera obszerne studium Zbigniewa Domżala i Andrzeja Wałkowskiego «*Pióro potężniejsze niż pastorab*». O opatach średniowiecznego klasztoru cystersów w Mogile, którzy zasiedli do pisania (s. 9–52). Autorzy, omawiając sylwetki opatów mogińskich (Hermana, opata w latach 1277–1283; Engelberta, 1283–1287; Piotra Hirszberga, 1461–1475), skoncentrowali się na ich pisarskiej działalności, podkreślając równocześnie kulturowe, ale także polityczne i gospodarcze znaczenie klasztoru mogińskiego w życiu regionu, zakonu i Kościoła w Polsce. Tekst, wykorzystujący i uzupełniający poprzednie ustalenia m.in. A. Wałkowskiego (2010)², zawiera także niezwykle interesującą analizę paleograficzną kodeksu *Epistole dominicales*, wedle kolofonu ukończonego w 1447 r. Studium, opatrzone bogatym materiałem ilustracyjnym, dowodzi, iż 79% kodeksu zostało spisane ręką P. Hirszberga. Kulturze książki w zgromadzeniach zakonnych poświęcił także swój komunikat Tomasz Stolarczyk *Inwentarze biblioteczne XVII–XX wieku środkowopolskich klasztorów dominikańskich i bernardyńskich* (s. 79–93). Tekst stanowi nie tylko ciekawy przyczynek do kształtowania się metodyki sporządzania inwentarzy księgozbiorów klasztornych, ale także po raz kolejny dowodzi znaczenia spisów tego typu w badaniach nad dziejami bibliotek. Należy przy tym jednak odnotować dość rażący błąd w aparacie pomocniczym omawianego tekstu, tj. przypisanie artykułu Katarzyny Ślaskiej *Funkcje książki w zakonie bernardynów w XVII w.* „Krystynie Śląskiej” (s. 80 – przypisy 2–5; s. 92 – *Bibliografia*).

Księgozbiór bernardynów z Bydgoszczy wspomina natomiast Joanna Matyasik, omawiając *Pomeranika w zbiorze starych druków Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Bydgoszczy* (s. 53–78). Przyjmując za *Historią Pomorza* (Labuda, 1969) i tomem czwartym *Drukarzy dawnej Polski od XV do XVIII wieku* (Kawecka-Gryczowa & Korotajowa, 1962) terytorialne kryterium doboru, autorka przeanalizowała 300 pozycji bibliograficznych w 316 egzemplarzach wydanych na Pomorzu Zachodnim, w Prusach Królewskich i Książęcych pod względem ich struktury chronologicznej, typograficznej, tematycznej, językowej i proveniencyjnej. Zwłaszcza ten ostatni wątek zasługuje na odrębne, szersze opracowanie, mimo że, jak podkreśla autorka, w przy-

² Wspominam ten artykuł, który nie został zacytowany w opracowaniu Z. Domżala i A. Wałkowskiego, ze względu na postacie i działalność opatów Hermana i Engelberta.

padku „większości właścicieli chodzi o pojedyncze egzemplarze druków” (s. 74). Wśród studiów poświęconych Pomorzu znalazł się również artykuł Z. Kropidłowskiego *XVIII-wieczny księgozbiór cechu piekarzy gdańskich* (95–114). Wpisuje się on w rozwijające się ostatnio w Polsce badania nad starymi drukami, przechowywanymi w zbiorach archiwalnych, szczególnie publikacjami urzędowymi, okolicznościowymi i ulotnymi. Dowodzi wartości tego rodzaju materiałów dla badaczy zajmujących się osiemnastym stuleciem, w którym nastąpił ogromny wzrost wymiany informacji, upowszechnienie i przyspieszenie jej obiegu w poszczególnych grupach społecznych, czy, jak w tym przypadku, zawodowych, szczególnie w ośrodkach miejskich. Elżbieta Pokorzyńska przedstawiła natomiast *Księgę czeladniczą gdańskiego cechu introligatorskiego* (s. 129–141), prowadzoną w latach 1800–1911, zawierającą 2660 wpisów rzemieślników zatrudnionych w Gdańsku bądź (w większości) zatrzymujących się w tym mieście w trakcie wędrówki w poszukiwaniu pracy. Autorka, porównując zapisy gdańskie z analogiczną księgą poznańską prowadzoną w latach 1854–1884, rekonstruuje etapy wędrówek introligatorskich między Berlinem i Królewcem – silnymi ośrodkami tego rzemiosła. Podkreśla, że opisanie dziejów introligatorstwa na ziemiach polskich nie będzie możliwe bez zbadania materiałów kryjących się w zasobach archiwalnych.

O wartości i użyteczności źródeł epistolograficznych w studiach nad historią Gdańska, również w kontekście europejskim, traktuje tekst Darii Keiss-Dolańskiej pt. *Gdańsk w republice listów – nowożytna korespondencja w Gdańsku od XVI do XVIII wieku na podstawie międzynarodowej bazy internetowej EMLO – Early Modern Letters Online* (s. 115–127). W tym wartościowym pod względem informacyjnym tekście zbędne wydaje się jednak powtarzanie zapisu dotyczącego listu Jana III Sobieskiego do Karola II Stuarta (s. 120, 124) w zestawie „Autorzy/nadawcy oraz odbiorcy (znajdujący się w bazie EMLO)”.

Historii bibliotekarstwa niemieckiego w dziewiętnastym stuleciu dotyczy kolejny artykuł Zdzisława Gębołysia *«Aliis inseriendo consumor» – portret psychologiczny bibliotekarzy niemieckich w XIX wieku* (s. 143–164). Tym razem autor skupił się na przedstawieniu i ocenie cech osobowych bibliotekarzy z punktu widzenia ich stosunku do wykonywanej pracy, do współpracowników, użytkowników bibliotek i innych bibliotekarzy. Autor oparł rozważania na treści publikacji ogłoszonych po śmierci swoich bohaterów, w tym nekrologów i wspomnień oraz opracowań. Z oczywistych powodów w publikacjach tego typu, poza opracowaniami, przeważają opinie pozytywne, dlatego na nich koncentruje się uwaga Z. Gębołysia, który jednak podkreśla, że odwrotne sytuacje również zasługują na rozwinięcie w osobnej rozprawie (s. 160).

Dzieje książki polskiej w XIX w. są od lat przedmiotem badań Magdaleny Kwiatkowskiej, która w omawianym tomie przedstawia problematykę *Prywat-*

nego mecenatu publikacji naukowych w Królestwie Polskim (s. 165–178). Autorka oparła swoje rozważania na 140–150 książkach naukowych wydanych dzięki wsparciu mecenasów prywatnych – nie wyjaśniając jednak czytelnikowi zastosowanego kryterium doboru („naukowości”) publikacji³. W swoim rekonesansie wskazała m.in. na Adama Kazimierza i Adama Jerzego Czartoryskich, Jerzego Maksymiliana Ossolińskiego czy Leopolda Kronenberga, jako osoby wspomagające przedsięwzięcia wydawnicze w badanym okresie. Zważywszy na sytuację polskiej książki w okresie zaborów, badania nad mecenatem prywatnym rzeczywiście mogą poszerzyć naszą wiedzę o jej dziejach w tym okresie. Przy czym także i w tym tekście czytelnik znajduje niedoskonałość redakcyjną w postaci przypisu nr 2 na s. 166, który lokuje artykuł Andrzeja Meżyńskiego *Czy istniał mecenat wydawniczy książki naukowej w XIX wieku* w „Bibliologia dyscypliną integrującą” – a tymczasem, był to tytuł tomu specjalnego „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” z 1993 r., ofiarowanego profesor Barbarze Bienkowskiej.

W problematyce księgoznawczej mieści się także opracowanie Moniki Olczak-Kardas (s. 179–196). Jej artykuł *Książka na łamach czasopisma «Śpiew w Szkole» (1933–1939)*, katowickiego organu Sekcji Nauczycieli Muzyki i Śpiewu Związku Nauczycielstwa Polskiego, ukazuje istotną rolę książki w międzywojennej edukacji muzycznej, zarówno w kontekście regionalnym jak i ogólnopolskim. Do czasów współczesnych sięga natomiast analiza Zbigniewa Gruszki *Lektury «wypędzonych». Książka na łamach czasopisma «Waldenburger Heimatbote» w latach 1949–2013* (s. 221–233). Autor podejmuje stosunkowo rzadko poruszany w naszym piśmiennictwie temat na przykładzie niemieckiego periodyku poświęconego głównie ziemi walbrzyskiej. Zajmuje się mianowicie reklamami tekstowymi, graficznymi i ofertami wydawniczymi książek, opublikowanymi na łamach pisma w latach 1954–2013 – choć tytuł artykułu zapowiada analizę materiału od 1949 r. Opracowanie dowodzi, że redakcja pisma przywiązywała dużą wagę do książki, jako narzędzia zachowania tożsamości lokalnej dawnych mieszkańców (i ich potomków) Wałbrzycha i powiatu walbrzyskiego. Zestaw tekstów o tematyce księgoznawczej zamyka syntetyzujący artykuł Grzegorza Niecia, w którym autor przedstawia *Wtórny rynek książki w Polsce* (s. 303–323) od jego historii (zwłaszcza w okresie PRL) po czasy współczesne, informując przy tym czytelnika (przypis 1. na s. 303), że tekst składa się z fragmentów książki opublikowanej przez autora w 2016 r. Studium kładzie nacisk na zmiany w orga-

³ Jak słusznie M. Kwiatkowska zwróciła uwagę w innym tekście rozgraniczenie piśmiennictwa „ściśle naukowego i popularnonaukowego” jest tutaj dosyć trudne (Kwiatkowska, 2011, s. 151)

nizacji i funkcjonowaniu wtórnego rynku książki po w 1989 r., m.in. spowodowane upowszechnieniem się Internetu w Polsce.

Kolejny blok stanowią opracowania z zakresu prasoznawstwa, obejmujące zróżnicowaną tematykę: pomorskiej prasy sportowej (Piotr Rudera, *Kształtowanie kultury fizycznej w toruńskiej prasie sportowej okresu międzywojnia*, s. 197–205.) i popularnego, ogólnopolskiego dwutygodnika „Moja Przyjaciółka” wydawanego w Żninie w okresie międzywojennym (Katarzyna Wodniak, Żnińska *«Moja Przyjaciółka» (1934–1939) w kręgu zainteresowań badaczy*, s. 207–219.); obecności języka kaszubskiego w pomorskiej prasie regionalnej po 1989 r. (Eugeniusz Pryczkowski, *Obecność języka kaszubskiego w prasie regionalnej po 1989 roku na przykładzie wybranych pism Pomorza*, s. 235–252.); prasy województwa podlaskiego w XX w. (Jadwiga Sadowska i Kamila Hościło, *Prasa na terenie współczesnego województwa podlaskiego w XX wieku – stan badań w dekadzie 2005–2015*, s. 253–265.); pism rodzinnych na przykładzie miesięcznika „Magazyn Familia” z lat 2008–2011 (E. Kristanova, *Miesięcznik społeczno-kulturalny «Magazyn Familia» (2008–2011) jako przykład pisma familijnego*, s. 267–283.) oraz „czasopism fantastycznych” ukazujących się w Polsce w latach 1982–2015 (Jolanta Korczyńska, *Polskie czasopisma o tematyce fantastycznej w latach 1982–2015 (próba syntezy)*, s. 285–302.). Tom uzupełniają artykuły: Magdy Ostrowskiej, poświęcony polskim wydawnictwom publikującym japońskie komiksy (*Rozwój wydawnictw mangi w Polsce w latach 2010–2015*, s. 325–336.); analiza *Działań marketingowych i promocyjnych w bibliotekach naukowych* (s. 337–353) Bydgoszczy i Torunia autorstwa Katarzyny Domańskiej, skupiająca się na metodach kreowania wizerunku książnic, głównie poprzez ich strony internetowe i profile społecznościowe oraz tekst Marcina Karwowskiego, prezentujący problematykę badawczą podejmowaną w latach 2013–2015 w zakładach, katedrach oraz instytutach bibliotekoznawstwa i informacji naukowej w Polsce (*Tematyka działalności polskich bibliologów i informatologów w latach 2013–2015 ze szczególnym uwzględnieniem zagadnienia książki i prasy*, s. 355–372.). Autor poprzez analizę zebranych danych przedstawił działalność konferencyjną, dorobek publikacyjny i aktywność grantową tych placówek. Wydaje się jednak, że przyjęta przez niego metodologia (opisana na s. 357–358) wyszukiwania informacji zawiodła. Świadczy o tym np. pominięcie w Tabeli 1 („Wykaz konferencji zorganizowanych przez jednostki bibliologiczne i informatologiczne w latach 2013–2015”, s. 359–360) ogólnopolskiej konferencji *Na co dzień i od święta. Książka w życiu Polaków w XIX–XXI wieku* (Warszawa 27–28.03.2014), zorganizowanej przez ówczesny Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego (obecnie Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii UW), czy stwierdzenie na podstawie analizy „tematyki publikacji poprzez chmurę

słów” (s. 361), iż w badanym okresie: „Autorzy publikacji z IINiB UW najchętniej pisali o pożarnictwie (straż ochotnicza)” (s. 364). Przykłady te nakazują dużą ostrożność przy interpretowaniu danych zaprezentowanych w omawianym tekście.

Niemniej jednak, mimo krytycznych uwag, artykuły zamieszczone w recenzowanym tomie, dowodzą, że bibliologia i prasoznawstwo w ujęciu historycznym wciąż stanowią atrakcyjne pole badawcze. Świadczą o tym zarówno kontynuowane studia, jak i nowe tematy badawcze, podejmowane w ostatnich latach, co warto podkreślić, nie tylko przez uznanych uczonych. Należy również odnotować, że opracowania opublikowane w tomie zawierają bibliografię tekstów w nich wykorzystanych oraz streszczenie w języku angielskim, a lekturę części z nich ułatwia dobrze dobrany i czytelny materiał ilustracyjny. Całość zamyka indeks nazwisk (s. 373–391).

Bibliografia

- Kawecka-Gryczowa, Alodia & Korotajowa, Krystyna (1962). *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku. T. 4. Pomorze*. Wrocław [etc.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kropidłowski, Zdzisław & Spychała, Dariusz (red.) (2014). *Studia z dziejów książki, prasy i bibliotek: stan badań za lata 2010–2013: praca zbiorowa*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Kropidłowski, Zdzisław, Spychała, Dariusz & Wodniak, Katarzyna (red.) (2010). *Studia z dziejów książki i prasy: przegląd badań za lata 2007–2010: praca zbiorowa*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Kwiatkowska, Magdalena (2011). Rynek książki niebeletrystycznej w Królestwie Polskim na początku XX wieku. Kontynuacje i zmiany. W: *Ludzie i książki: studia i szkice bibliologiczno-bibliograficzne: księga pamiątkowa dedykowana Profesor Hannie Tadensiewicz*. Łódź: Wydawnictwo Ibidem.
- Labuda, Gerard (red.) (1969). *Historia Pomorza: opracowanie zbiorowe*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Wałkówski, Andrzej (2010). Działalność intelektualna skryptorium w Mogile do końca XIII wieku, *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Librorum*, 16, 37–43.